

KÖNYVSZEMLE

Költőkre kevés jellemzőbbet lehet mondani pályáivuk változó hajlásszögénél. A meredeken föl-szökkenő és váratlan eltűnő csillag: Petőfi; a lassan szálló és hosszan éneklő haldokló hatvány röptének képét ugyancsak Petőfi látta, de mintha Arany János pályáivét is mintázná a röpte íve. A költők madarak, s ha egyik fönn cikázik, a másik, mint a téli nap, e fáradt madár — ismét Petőfi képe! — alant repül.

Boda István a tétova ikaruszok közé sorolja magát, vagyis pályája ívével jelzi, milyen költő is volna ő. A

TÉTOVA IKARUSZOK

az ötvenegyedik esztendejét taposó debreceni poeta harmadik önálló verseskötönyve, a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg. Amilyen biztató volt hajdani indulása, a naivan boldog fölroppenés, olyan kedvetlenítő későbbi tétovásága; kerestük fönn lebegőben, ő azonban a horizont vonalára siklott, és ott egyensúlyozott hosszan, már-már kivonva magát látókörünkől. Most, a *Tétova ikaruszok* verseivel ismét a horizont fölé húzott, megint látjuk tétova röptét, s ez igen szép.

Debrecen múltja költözött be Boda István újabb verseibe; mielőtt elmúlunk, magunk is a hagyomány része leszünk, sugalmazták ezek a finom költemények. A debreceni lírai hagyomány a poetai mesterség tudását parancsolja Bodára is, aki természetes fordulattal közli velünk, hogy második anyanyelve a poézis.

Gyermekkorának nyírségi tája Berzsenyi antik strofáiba szökik át, Pannóniába költözik; a gyalogút Illyés verséből a nyírségi homok rozstáblájába settenkedett, onnan onon tovább, nem tudni, hová? — talán a semmibe, talán Debrecenbe. Mert Boda versében „az a régi édes gyalogút” a várossal elvegyülni látszik; az az emlék, amikor fényes délutánok ültek a rozsnál... Jó kesernyős illatok lebegtek a szélben, és a változás: „Emelet, kő meg szürke aszfalt” végül az egyetlen dal burka lett: anyag, s „a tárgyak mélyén lüktet az örök élet, s az anyagmegmaradás nyelvén billió évek beszélnek”. A szellemnek — a szellemi múltnak — ez a Csokonaira és Gulyás Pálra is rávalló tárgyasítása, az

örök élet és az anyagmegmaradás elvének azonosítása, s az így nyert azonosságának közvetlen dalba szöktetése Boda tétováról röptét könnyed siklásra fordítja, s erre mondhattuk föntebb, hogy igen szép.

KÖZELÍTÉSEK

Sükösd Mihály esszéketének a címe. Mit közelítenek ezek az egybetartozni is képes esszék? A Szépirodalmi gondozásában megjelent gyűjteménynek — úgy vélem — a szerkezetével van igazán fontos közlendője. A gyűjtemény egyes darabjai a közös szerkezeti térben rejtelmeiket jobban kiadják.

Sükösd esszéírása ugyan világos beszéd; elegáns előadásmódja épp ennek a világozottságnak köszönhető; a rejtelem a tárgyban van, a rejtelmet a műfaj — a kísérlet! — egyenesen kirakatba teszi, a kötet címe külön hangsúlyt vet rá: amiről szó van, csak közelíteni lehet. A regény huszadik századi helyzetéről van szó, ahogy ez a hetvenes években megközelíthető, s mint valaha Szerb Antal, Sükösd sem a műfajelmélettel bibelődik. A *várászló eltört pácáját* — Szerb esszégyűjteménye — kísérlet volt az epikai világkép huszadik századi értelmezésére, és Sükösd tekintete Szerb Antalt keresi, miközben ugyanazt a tárgyat a hetvenes években vizslatja, mérleget.

Az *Újabb változatok a regényre* csak egyik ciklusa Sükösd gyűjteményének. Joyce és Musil epikai világképét (világképtelenségét!) úgy jellemzi, ahogy a kitaposott utak kínálják; a kitaposott ösvényről aztán szabad mezőre jut, s mer magának irányt választani. Malamud példája, valamint a dokumentum és fikció viszonyára állított hat változat már saját elképzelés kifejtése.

Fontosabb azonban, mikor *Családi körben* időzve széttekint. E széttekintés horizontjaként az előző ciklus, *Az újabb változatok a regényre*, beszédesebb is, eredetibb is. Innen, a családi körből nézve természetesen *Az újabb változatokba* foglalt látvány; a *Családi körben* bensőségét, avatottságát éppúgy, mint tagoltságát amannak távlatossága biztosítja. Az értelmiségi a forradalomban, ez Sinkó Ervin; az esszé

igazolása: Illés Endre; Sükösd saját nemzedékének esszéistái: Márkus István, Vekerdi László és Vitányi Iván, szembesítve itt nemcsak Illés Endrével, hanem Illyéssel is. A beváltott tehetőség B. Nagy László; a látszólag egymástól távoli téma rejtelmes rimelése: a fiatal Lukács regényelmélete és az agg Déry regényírói gyakorlata; példák sugalmazása; a fiatal regényíró — Dobai Péter — regényében is e példák sugalmát sejteti. A forradalmár értelmiségi, az esszéista, a beváltott tehetőség, az elméleti igényesség és a hanyatló biológiai állapot is győzedelmes alkotó erkölcsének példáival sarkallt Sükösd; nemcsak az egyetemesség távlatával, hanem a családi kör meggyőző példáival is.

Ha az Európa Könyvkiadó Modern Könyvtárát vagy úgynevezett „Bika” sorozatát — a mai világirodalom regény- és líradokumentálását — figyelemmel kísérjük, amivel még egyáltalán nem merítettük ki az Európa természet! — hamar elbizonytalanodik bennünk a rendszerezés szelleme. Vágyunk eligazodni, de szívesen befeleledkezünk a részletek gazdagságába.

Andrej Bitov sem illeszthető például a huszadik századi epikatörténet kialakított rendjébe, s ha a lélektani regény kategóriáját akarnánk fölhasználni, hogy a megnyugtató rekeszbe tehesük

ERDŐ

című kisregényét (nagyobb elbeszélését), éppúgy kisiklik ez a hal a lélektani rekeszből, mint a másikkól, abból, amit műfaji kategóriává avattunk, mondván, hogy kisregény vagy nagyobb elbeszélés.

Van-e még történet, amit el lehet mondani? Van-e a sok szürke ember közt egyetlen is, akinek élete számot tarthat érdeklődésünkre? E kérdések rögvest fölleslegessé válnak, ha az *Erdő* köznapiságával, Monahovval találkozunk. Az jut eszünkbe, hogy előbb volt Dosztojevszkij, azután jött Freud. S ha Freud után lett a freudista lélektani regény, *Bitov Erdője* Freud után is inkább Dosztojevszkijre emlékeztethet bennünket, vagyis arra az elbeszélő géniuszra, aki nem tanulta, hanem tudta a mélylélektant.

Bitovnak egyébként semmi összeköttetése nincs Dosztojevszkijel. Hőséből hiányzik a demonia, sőt még extrémításra sem találunk személyisége rejtett bugyraiban. Semmi hajlama rá, hogy viselkedése indítékait maga kutassa. Bitov is inkább arra törekszik, hogy hőse élethelyzeteit érzéktíze meg pontosan, tárgyilagosan. Monahov nem tanulja az életet, hanem éli. Maga sem veszi észre, hogy mi történt vele, míg zűlei körében, gyerekkora színterében időzött; mégis, mintha megváltozott volna az is, ami volt, s már rég csak az ő bensőjében rejtelmeskedik, meg az is, ami otthon várta, midőn hazatért. Hosszú, öntudatlan lelki folyamat végső állapotának tanúja az olvasó, míg Mohanov vidéki időzésével ismerkedik, s úgy éri, hogy ilyen már vele is történt, vagy csak azt, hogy ami Bitov hőseivel, az vele is megeshetik.

Bitov regényét *Lénárt Éva* fordította.

Ernst Jandl verseit *Eörsi István* magyarította, s úgy ítélem, hogy

A FANATIKUS ZENEKAR

magának a fordítónak is reveláció, vagyis az osztrák költő „konkrét” lírája *Eörsi* poézisének kiegészítése is. Rilketől Paul Celanót át visz az út Jandlhoz. Az érület-történet mögött világtörténelmi kataklizma hegysora vonul. Az életfilozófiai ihlet (Rilke) heroikus kapaszkodása a mitosziba (Celan). Majd pedig a nyers tárgyszerűség (Jandl), s ezt éli át avatottan *Eörsi*, mikor a *fanatikus zenekar* líráját magyarrá hasonítja.

Bata Imre

RÁDIÓ MELLETT

a fölhasznált régebbi interjúk riportereinek föl nem tett kérdéseit képtelenség — sajnos — utólag pótolni, vagy azokhoz hozzáférletetni egy céltudatosabb, kötöttebb érdeklődési módszert a még ma is élő tanúk megszólaltatásakor.

EGY MÁSIK FORRADALMÁR mintegy hetven évvel élt (és halt) a Tanácsköztársaság előtt, mégis, valahogy 1919 szellemét idézte az *ITT A NYILAM, MIBE LÖJEM?*, *Fekete Sándor* immár harmadik, Petőfiről szóló műsora a rádió Karinthy-színpadán. Nyilván azért, mert a hol vitriolos, hol évődő, hol kamaszos humorú költőtől még megejtő vígságában is kiderül: mennyivel forradalmibb, radikálisabb elveket vallott közéleti kortársainál, azzal együtt, hogy a tréfa prizmáján keresztül forrófejűségét, dacát, hiúságát, sértődési hajlamát, azaz személyiségének vitatható, esendő jellemvonásait ugyancsak tisztán látjuk. Sőt az oly sokak által „kisajátított” eszménykép így válik igazán emberivé, megközelíthetővé — és még rokonszenvesebbé. Az Arany Jánossal való levélváltásai: megannyi csemege a hallgatónak.

Az élvezetes előadást *Várkonyi Zoltán* láthatóan nagy kedvvel pörgette, s mint az nála megszokott: színészei pontosan tudták, mit kell tenniük, milyen hangütés az éppen helyénvaló, hol húzódnak meg a könnyedség határai. *Lukács Sándort*, *Sinkó Lászlót*, *Timár Bélát* mindenképpen meg kell említeni a jeles közreműködő együttesből, nemkülönben a műsorve-

zető frót, aki szellemes-csípős észrevételeivel kommentálta (ha kellett) a hallottakat, adott megfelelő eligazítást.

ÖNARCKÉP, BEFEJEZETLEN. Volt ennek a sorozatnak olyan változata is (más címmel, s ha jól emlékszem, más szerkesztő gondozásában), amikor két színész párhuzamos önvalomásait ötvözték egy adásban, élve a váltásos, esetleg ellenpontosozásos montírozás hálás eszközével. Az is nagyon tetszett; s ezek az új, „egyszemélyes” arcképek között is volt már olyan emlékezetes, maradandó élményt hagyó mint az Óze Lajosé... Ezúttal a tőle teljesen elütő habitusú és sorsú *Nagy Anna* szólalt meg, szintén az őszinteség igyekezetével, s úgy hiszem, ez itt a legfontosabb. Köz hely, hogy minden ember érdekes. Köz hely, hogy senki se láthatja tárgyilagosan önmagát. De a kitarulkozásban is lehet szerepet játszani, vagy a (szubjektív) igazságra törekedni. Csak az utóbbi út járható, mert az önsajnálát, a magakelleltés a mikrofon előtt könyörtelenül lelepleződik. Nagy Anna bátran beszélt magáról, életútjának buktatóiról, jelenlegi helyzetéről — szinte kíméletlenül. S minthogy a kíméletlenség az önfaggatásban tetőzött, a másokat illető bírálatot is elhisszük neki. *László György* szerkesztő és *Kolozsi Béla* riportér bizonyára ezután is megtalálja azokat, akik tanulságosan vallanak magukról, s nem pusztán fecsegnek.

Hegedüs Tibor